

braku – według przydomka lub imienia ojca (s. 307). Każdy z biogramów ma po 10 punktów (s. 307–407).

Byłoby bardzo wskazane, gdyby jeden ze wstępnych rozdziałów pracy poświęcony był zagadnieniom terminologii stosowanej w opracowaniu. Rozumiem, że studium jest wysoce specjalistyczne, ale nie wszyscy badacze są mediewistami, biegłymi w łacinie – a wielu może interesować problematyka kościelno-historyczna. Trzeba więc wyjaśnić przykładowo, że w tej pracy instalacja, dystrybucja, recepcja i habilitacja to terminy określające coś zupełnie innego, niż w dzisiejszym języku polskim. Nie będę mnożył przykładów, ale twierdzę, że brak wspomnianego rozdziału stanowi istotną szkodę w tej pracy. Wydaje mi się również dziwne unikanie przez autorkę metody statystycznej w przedstawianiu mikrografii, o której wspomniałem wyżej. Skróciłoby to nadmierną (jak na badany, tylko czterdziestoletni okres) objętość pracy, poprawiłoby znacznie percepcję dzieła i nie zagubiło szczegółów, skoro autorka umieściła je w aneksach, obejmujących aż 133 strony (s. 307–439). Autorka wprawdzie czyni sporadycznie różne zestawienia, ale nie mają one wiele wspólnego ze statystycznymi ujęciami *sensu stricto* (np. s. 35, 93–93, 103, 135–136, 192). Tworzenie tabel w statystyce podlega bowiem pewnym regułom tej metody, których autorka nie stosuje.

Jako historykowi ustrojów państwowych wydaje mi się, że byłoby zgrabniej, gdyby problematyka ustrojowa kapituły znalazła się na pierwszym miejscu, gdyż prałaci i kanonicy wchodzili – każdy w swoim czasie – do gotowego już od dawna pod względem ustrojowym organu. Rozumiem jednak, iż autorkę bardziej interesowały osoby obecne w tym kolegium.

Mam też krytyczne uwagi w stosunku do tzw. redakcji technicznej pracy. W tekście głównym z dużą szkodą dla czytelnika wystrzegano się wszelkich wyłuszczeń czy spacji, które mogłyby pomagać czytelnikowi w lekturze i percepcji dzieła. Mam też wątpliwości, co do rozmiarów czcionki w tytułach rozdziałów, podrozdziałów itp. Słusznie-użyto tłustego druku w Aneksach I i II. Podkreślono w ten sposób dane personalne i służbowe gnieźnieńskie poszczególnych osób (Aneks I) i odróżniono kapituły generalne od innych (Aneks II).

Studium Marty Czyżak – mimo zgłoszonych zastrzeżeń – wpisuje się trwale w historię ustroju Kościoła katolickiego w Polsce średniowiecznej.

JERZY WALACHOWICZ (Szczecin)

Festschrift für Gernot Kocher zum 60. Geburtstag. Hrsg. Von Helfried Valentinitzsch und Markus Steppan (= Grazer Rechts- und Staatswissenschaftliche Studien, Band 59). Leykam, Graz 2002, ss. 396.

W dniu 7 stycznia 2002 r. odbyła się uroczystość z okazji sześćdziesiątych urodzin dziekana Wydziału Prawa Uniwersytetu w Graz, długoletniego dyrektora Instytutu Historii Prawa Austrii, prof. dr. Gernota Kochera. Prof. Werner Ogris z uniwersytetu wiedeńskiego wygłosił wówczas wykład poświęcony znaczeniu historii prawa w kształceniu prawników, a Jubilatowi wręczono księgę pamiątkową.

G. Kocher po uzyskaniu 1966 r. doktoratu został asystentem prof. Herberta Fischera, a w 1988 r. następcą prof. Hermanna Baltla na uniwersytecie w Graz. Wkrótce, bo w 1991 r. został wybrany dziekanem i nieprzerwanie pełni tę funkcję do dnia dzisiejszego (już po jubileuszu powierzono mu ją ponownie). W tym czasie Wydział Prawa w Graz, jako pierwszy w Austrii, w pełni wyko-

rzyszał autonomię uczelni dokonując m.in. zmian w planie studiów, a także rozwijając współpracę międzynarodową; wielkim osiągnięciem jest nowoczesny gmach Wydziału obejmującego dziś dwie sekcje: prawniczą i ekonomiczną.

Największe uznanie zdobył G. Kocher jako autor prac poświęconych ikonografii prawnej wskazując kierunki badań. Do jego licznych zainteresowań naukowych nawiązują wszystkie artykuły zamieszczone w dedykowanej mu księdze, uszeregowane w kolejności alfabetycznej według nazwisk autorów. Tom otwiera krótka charakterystyka Jubilata, jakiej dokonał Helfried Valentinič, zamyka natomiast bibliografia publikacji G. Kochera, którą zestawili Eckhard Riedl.

Wśród autorów z Austrii, Holandii, Niemiec, Szwajcarii i Węgier, uwagę zwracają nazwiska światowej czołówki w zakresie archeologii (Louis Carlen) i ikonografii prawnej (Wolfgang Schild). Pierwszy z nich nawiązał do problematyki doktoratu G. Kochera (*Richter und Stabübergabe im Verfahren der Weistümer*, Graz 1971) ukazując rolę laski w Rzymie (od starożytności po dzień dzisiejszy). Były one atrybutem bogów, ich posłańców czy kapłanów, później cesarzy, cesarzowych, konsulów, liktorów, używano je przy windykacji i mancytacji, później także w Kościele katolickim (pastorały, laski oficerów gwardii szwajcarskiej).

Trzon książki stanowią artykuły z zakresu ikonografii prawnej. Helmut Hundsbichler w artykule pt. *Die „rechte StraÙe“ und die Konstruktion spätmittelalterlicher Bilder* zajął się problematyką kompozycji późnośredniowiecznych obrazów wskazując na różne sytuacje o znaczeniu prawnym związane z drogami; np. podróżujący z reguły przedstawiani byli w szatach ceremonialnych, aby pokazać ich status. Margariet Moelands poddała analizie cztery sztychy przedstawiające koronację Wilhelma III i jego kuzynki Marii Steward, jaka odbyła się w kwietniu 1689 r. (*Die Krönung des Statthalter-Königs Wilhelma III. und Königin Mary betrachtet mit den Augen von Romeyn de Hooghe*). Autorka wskazała na różnice występujące między źródłami pisanymi i ikonograficznymi zwracając uwagę na różne sposoby wyobrażenia, które jej zdaniem mogły wynikać z oczekiwań wydawców i adresatów od twórcy sztychów Romeyn de Hooghe, artyści i prawnika zarazem.

Wolfgang Schild zastanawia się nad losami średniowiecznych malowideł w katedrze w Szlezwiku przedstawiających dwie kobiety nakryte jedynie płaszczami, z których jedna siedzi na kocie i dmie w róg, druga leci na miotle (*Die zwei Schleswiger Hexlein*). Rozważa tu problemy czasu powstania i sposobu przedstawienia czarownic, stawiając tezę, że były kiedyś zapewne wyobrażeniami negatywnych wzorców: Diany i Herodiady. Z kolei Clausdieter Schott (*„Lege thori“ – Eheschließung im 12. Jahrhundert. Zum David-Zyklus des Bamberger Psalmenkommentars*) zwrócił uwagę na niedostatek przekazów ikonograficznych dotyczących zawierania małżeństwa o ściśle prawniczym charakterze i konieczność posłkowania się ilustracjami z dzieł religijnych. Uczynił to w porównawczym studium wykorzystując ilustracje z komentarza psalmów. Heiner Lück przedstawił natomiast stan prac nad faksymilowym wydaniem drezdeńskiego ilustrowanego rękopisu Zwierciadła Saskiego (powstałego 1295–1371) wskazując na możliwości badawcze, głównie w zakresie ikonografii.

Kolejną grupę stanowią artykuły z zakresu historii prawa. Ursula Flossmann zbadała znaczenie płci w majątkowym prawie małżeńskim w XVI i XVII w. (*Zur Ordnung der Geschlechter in der Frühneuzeit*). Markus Steppan zajął się usiłowaniami popełnienia przestępstwa w Constitutio Criminalis Carolina, natomiast Gerhard Thür (*Gedanken zu Bergregal und Bergfreiheit in der griechisch-römischen Antike*) wybranymi problemami antycznego prawa górniczego. Kara galer w XVII i XVIII w. stała się przedmiotem kolejnego studium (Helfried Valentinič, *Galeerenstrafe und Zwangsarbeit an der Militärgrenze in der Frühen Neuzeit*). Problemem tortur w austriackich źródłach prawa, rozpoczynając od uznawanej za pierwszą regulację tortur w prawie miejskim (Wienerneustadt 1276/1277) po wiek oświecenia z Theresianą włącznie i zniesieniu tortur w 1776 r. zajął się Martin F. Polaschek w artykule „...und die Tortur soll nicht aufgehoben

werden". Austriackie przepisy ruchu drogowego i ulicznego stały się przedmiotem analizy, jakiej dokonał Helmut Gebhardt (*Das österreichische Straßenverkehrsrecht im 18. und 19. Jahrhundert*). Wskazał m.in. na ścieranie się w XIX w. dwóch koncepcji: ruchu prawo i lewostronnego. W Wiedniu zatwierdzono w 1819 r. ruch prawostronny, podczas gdy w 1824 r. w całej monarchii lewostronny. W stolicy dopiero w 1852 r. wprowadzono ruch lewostronny, jednak w Tyrolu i Vorarlbergu zachowano nadal ruch prawostronny.

Bohaterem artykułu Gernota D. Hasiby stał się twórca austriackiej teorii prawa administracyjnego Edmund Bernatzik (1854–1919), natomiast Gunter Wesener zajął się dwoma wybitnymi prawnikami austriackimi z XVII w. (Baptist Suttinger i Benedikt Finsterwalder).

Trzy artykuły dotyczą kultury prawnej. István Kajtár (*Die Grundzüge der Rechtskulturgeschichte in Ungarn um die Jahrtausendwende*) ukazał w jaki sposób obecnie nawiązuje się na Węgrzech do przeszłości ustanawiając m.in. święta państwowe, ordery i odznaczenia. Porównał też teksty przysięgi wojskowej i sędziowskiej, wskazał ponadto na osiągnięcia w zakresie archeologii i ikonografii prawnej. Wychodząc od okresu reformacji i gwarancji tolerancji w Niderlandach Olav Moorman van Kappen poruszył natomiast problemy modlitw odmawianych m.in. przed rozpoczęciem obrad ciał kolegialnych (*Zur Geschichte der Amtsgebete in den Niederlanden*). Jeszcze w 1950 r. w wielu, przede wszystkim mniejszych gminach odmawiano takie modlitwy. Na odstąpienie od tego zwyczaju wpływ miała laicyzacja życia publicznego oraz coraz większa różnorodność wyznaniowa społeczeństwa holenderskiego, w tym wzrastająca liczba mniejszości islamskiej i hinduskiej, a także likwidacja małych gmin. Słynnego niemieckiego romantyka Heinricha Heinego, którego poruszyły problemy rzymskiego prawa sąsiedzkiego, czym zajął się Herwig Stiegler w artykule „*Arbor Hugoniana*” – *Heinrich Heines juristischer Albtraum zu Osterode*.

W księdze dedykowanej G. Kocherowi znalazły się również rozważania nad problemami aktualnymi. Artykuł o zakresie rozszerzania Unii Europejskiej, zagrożeniach i obawach z tym związanych zadedykował Jubilatowi Kurt Ebert (*Die Grenzen des Wachstums*). Natomiast Johannes W. Pichler wskazał na skandynawskie korzenie odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną środowisku naturalnym (*Sonderentschädigungsordnungen für Umweltschäden – Zum Weißbuch der Europäischen Kommission zur Umwelthaftung*).

ANDRZEJ GULCZYŃSKI (Poznań)

Martin Avenarius, *Rezeption des römischen Rechts in Rußland*. Dimitrij Mejer, Nikolaj Djuvernua und Josif Pokrovskij, Wallstein Verlag Göttingen 2004, ss. 80.

W opublikowanej w końcu lat czterdziestych XX wieku, uznawanej do dziś za klasyczną, pracy P. Koschakera *Europa und das römische Recht* krótkie odniesienia do Rosji można sprowadzić do trzech tez. Rosja nigdy w całości nie należała do Europy¹; wyraźny wpływ prawa rzymskiego na Rosję miał miejsce w 19. w., gdy dla poprawy wykształcenia urzędników

¹ P. Kochaker, *Europa und das römische Recht*, München – Berlin 1947, s. 16.